

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΙΕΡΗ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑ, ΘΕΪΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Μπορεί να μην αληθεύει, όπως διατείνεται ο Georges Balandier (1970: 38), ότι το ιερό είναι πάντοτε παρόν στην πολιτική, πάντως σπανίως είναι πολύ μακριά. Όπως παρατηρεί ο Myron Aronoff (1985b: 1), «Θρησκεία και πολιτική είναι άρρητα αλληλένδετες από τις απαρχές του ανθρώπινου πολιτισμού». Οι θεατές του κλασικού προπαγανδιστικού κινηματογραφικού έργου *Triumph of the Will* [*O Θρίαμβος της θέλησης*], που προβλήθηκε το 1934 στο Συνέδριο του Ναζιστικού Κόμματος στη Νυρεμβέργη, μπορεί δικαιολογημένα να αναρωτήθηκαν αν παρακολουθούσαν ένα πολιτικό συλλαλητήριο ή μια θρησκευτική τελετουργία. Άλλα και η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας και το Σύνταγμα των ΗΠΑ διαπνέονται από μια λανθάνουσα ιεροσύνη, προσφέροντας κατ' αυτό τον τρόπο θεϊκή νομιμότητα στην πολιτική διαδοχής. Στη σύγχρονη Ιρλανδία, η πολιτική σύγκρουση φαίνεται να μην μπορεί να διαχωριστεί από τη θρησκευτική. Παρ' όλα αυτά, στις προβιομηχανικές κοινωνίες, τα όρια ανάμεσα στα διάφορα υποσυστήματα –πολιτικά, συγγενικά, οικονομικά, θρησκευτικά– δεν είναι τόσο σαφώς καθορισμένα όσο στις πιο σύνθετες και εξειδικευμένες κοινωνίες. Ένας αφρικανός υποψήφιος για το αξίωμα του αρχηγού της φυλής που επικαλείται τα πνεύματα των προγόνων για να τον υποστηρίξουν δεν θεωρεί ότι καταφεύγει στο υπερφυσικό περισσότερο απ' ό,τι ένας υποψήφιος για τη Γερουσία των ΗΠΑ που δέχεται οικονομική υποστήριξη από μια μεγάλη εταιρεία για τη διεξαγωγή της προεκλογικής του εκστρατείας.

Ο ρόλος που διαδραματίζει η θρησκεία στην πολιτική είναι δύσκολο να συσχετιστεί με ειδικούς τύπους θρησκειών, όπως η σαμανιστική ή η

Ο παραδοσιακός αρχιγύρος των Ζουλού οφείλει μεγάλο μέρος της πολιτικής του νομιμότητας στη συναίνεση και την αποδοχή των γενεαλογικών του προγόνων. Με την ευγενική παραχώρηση της Βιβλιοθήκης του Κογκρέσου (ΗΠΑ).

ιερατική. Σε ορισμένους Εσκιμώους, ο σαμάνος ήταν ο πιο ισχυρός άνδρας λόγω της πρόσβασής του στον κόσμο των πνευμάτων· στη φυλετικά οργανωμένη κοινωνία των Ινδιάνων Χόπι (Hopi) των νοτιοδυτικών περιοχών της Β. Αμερικής, η πολιτική εξουσία παίρνει σάρκα και οστά μέσα από τις τελετουργίες, τους χορούς και τις θρησκευτικές συσπειρώσεις· η σύγχρονη Σαιουδική Αραβία είναι ένα έθνος-κράτος, ισχυρό σε παγκόσμιο επίπεδο βαθιά ριζωμένο στο Ισλάμ. Από την άλλη πλευρά, θα ήταν εξίσου εύκολο να αντιταραθέσουμε παραδείγματα λαών κυνηγώντροφοσυλλεκτών (όπως οι !Κουνγκ), οι οποίους με φυλετική οργάνωση (οι Γιανομάμο) και κρατών (όπως η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας) στα οποία η θρησκεία διαδραματίζει μικρό σχετικά ρόλο.

Ο ρόλος της θρησκείας και του υπερφυσικού στην υποστήριξη συγκεκριμένου πολιτικού καθεστώτος εκφράζεται κυρίως με τρεις τρόπους: (1) η πολιτική εξουσία πηγάζει άμεσα από τη θρησκεία, όπως σε ένα θεοκρατικό καθεστώς· (2) η θρησκεία χρησιμοποιείται για τη νομιμοποίηση της κυβερνώσας ελίτ· (3) η θρησκεία παρέχει τις θεμελιώδεις δομές, πεποιθήσεις και παραδόσεις που εκμεταλλεύονται προς ίδιον όφελος οι επίδοξοι κάτοχοι της εξουσίας. Ωστόσο, δεν πρέπει να θεωρούμε δεδομένο ότι η θρησκεία απλώς και μόνο ενισχύει τις υφιστάμενες πολιτικές δομές· η θρησκεία μπορεί επίσης να είναι και μια ισχυρή αντιπολιτευτική δύναμη. Η θρησκεία μπορεί ακόμη να αποτελεί τη βασική μαγιά στη διαμόρφωση των πολιτικών της ταυτότητας, όπως μας δείχνουν τα παραδείγματα της βόρειας Ιρλανδίας, του χριστιανικού φονταμενταλισμού στις ΗΠΑ και του ισλαμικού εθνικισμού.

Iερή νομιμότητα

Δεν υπάρχει σαφής διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε ένα θεοκρατικό και ένα κοσμικό κράτος. Εφόσον όλα σχεδόν τα προβιομηχανικά κράτη επικαλούνται, σε κάποιον τουλάχιστον βαθμό, τη θεϊκή νομιμότητα, και ακόμη και οι διοικητικοί μηχανισμοί με τον μεγαλύτερο θρησκευτικό προσανατολισμό είναι αναγκασμένοι να επιλύουν μια σειρά από προβλήματα πέρα για πέρα κοσμικά –που αφορούν στην άμυνα, το εμπόριο, τη διάνοιξη δρόμων και τα αρδευτικά δίκτυα–, το μέγεθος της θρησκευτικής έμφασης είναι περισσότερο ξήτημα βαθμού και όχι είδους. Ακόμα και

στις περιπτώσεις όπου η θρησκεία διαδραματίζει έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο, οι κοσμικές και ιερατικές γραφειοκρατίες είναι συνήθως διαχωρισμένες, όπως δείχνουν τα παραδείγματα των Ίνκας και των Μάγιας. Παρότι οι ιερείς μπορεί να διαθέτουν τεράστια εξουσία, δεν πρόκειται για το είδος της εξουσίας που κατά κανόνα αναλίσκεται στην εγκόσιμη λειτουργία του συστήματος διακυβέρνησης. Οι βασιλείς ελέω Θεού, όπως ο Πάπας, εκφράζουν τη θεϊκή τους υπόσταση μόνο σε συγκεκριμένες περιστάσεις και σε περιορισμένο πλαίσιο. Ο Jacobus Janssen (1978) υποστηρίζει ότι αυτό ίσχυε για τους Φαραώ της αρχαίας Αιγύπτου, που εγγυούνταν και διασφάλιζαν τη συνέχεια της κοσμικής τάξης (*Ma'at*), ενώ συγχρόνως υποτάσσονταν σ' αυτή την τάξη· ως πρόσωπα περιβάλλονταν από μια σειρά ιερών απαγορεύσεων (ταμπού), αλλά αδυνατούσαν να κάνουν θαύματα· ήταν παντοδύναμοι αλλά υποτάσσονταν στους θεούς και ήταν αναγκασμένοι να κυβερνούν με απολύτως εγκόσιμη μέσα. Οι άνθρωποι σε κράτη που δεν ήταν τόσο κατακερματισμένα όσο τα δικά μας δεν φαίνονταν να προβληματίζονται ιδιαίτερα, όταν αντιμετώπιζαν τη συνύπαρξη του ανθρώπινου με το θεϊκό, του ιερού με το εγκόσιο.

Για τη Lucy Mair (1962), η βασιλεία στην Αφρική πρέπει να πληροί δύο προϋποθέσεις: την υποστήριξη ενός αφοσιωμένου σώματος οπαδών και την προβολή από την πλευρά του επίδοξου βασιλιά κάποιας αξιώσης σε μια ειδική σχέση με τις υπερφυσικές δυνάμεις. Με άλλα λόγια, ένας βασιλιάς απαιτεί τόσο την κοσμική υποστήριξη όσο και την ιερή νομιμότητα. Η πρώτη απορρέει από την προσωπικότητά του, τις ικανότητές του και τις δικαιωματικές, στο πλαίσιο των παραδοσιακών κανόνων, αξιώσεις του στο θρόνο. Ωστόσο, για να κατοχυρώσει τη νομιμοποίησή του, είναι υποχρεωμένος να συνδέσει τον εαυτό του μέσω του μύθου με έναν υπερφυσικό πρόγονο στον οποίο ανάγεται η καταγωγή της ομάδας ή κάποιο κρίσιμο γεγονός της μυθολογικής ιστορίας.

Οι Σιλούκ (Shilluk) του Σουδάν πίστευαν σε έναν ημίθεο πολιτισμικό ήρωα, ο οποίος, μέσα από μια επική περιπέτεια ανάλογη με εκείνη της Εξόδου των Εβραίων από την Αίγυπτο, τους απέδωσε τη θέση του περιούσιου λαού, ίδρυσε τα πρώτα χωριά και θεμελίωσε τις βασικές διαιρέσεις της κοινωνίας τους. Ο αθάνατος αυτός ήρωας, ονόματι Ny'ikang, απλώς εξαφανίστηκε, αλλά το πνεύμα του εξακολούθησε να ζει μέσα σε κάθε βασιλιά. Οι Σιλούκ αποτελούν τη μοναδική ομάδα της νεότερης εποχής που επέλεξε ο James George Frazer, στο κλασικό έργο του *The*

Golden Bough ([1890] 1900), για να υποστηρίξει τη θεωρία του ότι ο βασιλιάς αντιπροσώπευε τη γονιμότητα της γης και των κοπαδιών. Σύμφωνα με τον Frazer, ο βασιλιάς έπρεπε να θανατωθεί με τελετουργικό τρόπο πριν γεράσει, έτσι ώστε πάντοτε η μυστικιστική αυτή δύναμη να ανήκει μόνο σε έναν ρωμαλέο ηγέτη. Παρότι πολλοί από αυτούς τους βασιλείς πέθαναν όντως νέοι, είτε στη μάχη είτε με δολοφονία, η αντίληψη ότι ο βασιλιάς θανατωνόταν με τελετουργικό τρόπο αποτελούσε αυτή καθαυτό μέρος της μυθολογίας των Σιλούν. Ο Frazer, αν και υπερτονίζει τη συμβολική αξία της γονιμότητας, ωστόσο καταγράφει ένα σημαντικό στοιχείο της αφρικανικής βασιλείας: τη συμβολική ταύτιση του προσώπου του βασιλιά με την ευημερία ολόκληρης της κοινωνίας (Mair 1962).

Τα θρησκευτικά τελετουργικά επιτελούν, εκτός των άλλων, και σημαντικές πολιτικές λειτουργίες. Η περιοδική αναπαράσταση νομιμοποιητικών μύθων δημιουργεί έναν ιερό δεσμό που συνενώνει ολόκληρη την κοινότητα, ένα δεσμό που υπερβαίνει τα προσωπικά συμφέροντα και τις καθημερινές συγκρουσίες, εγχέοντας εκ νέου στην κοινωνία τη μυστικιστική δύναμη του προγονικού κόσμου. Σε ορισμένες μη συγκεντρωτικές κοινωνίες, η ενοποίηση της φυλής πήγαζε κυρίως από τις θρησκευτικές τελετουργίες. Για πολλούς Ινδιάνους των Μεγάλων Πεδιάδων, για παράδειγμα, το μοναδικό διάστημα που συγκεντρωνόταν ολόκληρη η φυλή ως ενιαία μονάδα δεν ήταν παρά δύο εβδομάδες κατά τη διάρκεια του θερινού Χορού του Ήλιου. Αυτό ήταν και το διάστημα κατά το οποίο το συμβούλιο των αρχηγών μπορούσε να συναντηθεί και να λάβει ομαδικές αποφάσεις, αλλά και μπορούσαν να αλλάξουν χέρια τα λεγόμενα Δέματα με τα Ξόρκια, που προσέδιδαν στους κατόχους τους μυστικιστική αλλά και εγκόσμια δύναμη.

Η εκμετάλλευση των θρησκευτικών συμβόλων από τους Λουγκμπάρα (Lugbara)

Το υπερφυσικό δεν είναι απλώς ένα σύνολο από παθητικές δοξασίες που διαμορφώνουν ένα αμετάβλητο σκηνικό όπου εκτυλίσσεται η πολιτική δράση. Τόσο τα άτομα που ανταγωνίζονται για την εξουσία όσο και αυτοί που καλούνται να υποστηρίξουν τους ανταγωνιστές (ή να τους αρνηθούν την υποστήριξή τους) εκμεταλλεύονται τις δοξασίες του είδους. Αυτό φαίνεται σαφέστατα στο πολιτικό σύστημα των Λουγκμπάρα της

Ουγκάντας. Στη συγκεκριμένη ομάδα, στην οποία υπήρχε ένα κλασικό κατατυημένο σύστημα γενεαλογίας, πριν από την αποικιακή περίοδο απουσίας παντελώς κάθε μορφή επίσημης διακυβέρνησης. Η μικρότερη ενεργή μονάδα της κοινωνίας ήταν η τοπική πατρογραμμική συγγενική ομάδα, που συγκροτούσαν μερικές οικογένειες, και η αυθεντία δεν αναγνωρίζοταν σε βασιλείς ή αρχηγούς, αλλά ασκούνταν μέσω ενός συστήματος ηλικιακών ομάδων. Καθώς τα μέλη που απάρτιζαν τις διάφορες συνομήλικες ομάδες των νεολαίων μεγάλωναν, έρχονταν σε σύγκρουση με τους γηραιότερους για τη γη και την αυθεντία. Επειδή η βία δεν επιτρεπόταν μεταξύ των συγγενών, οι συγκρούσεις μεταξύ των διαφόρων γενεών έπρεπε να διευθετηθούν με μυστικιστικά μέσα. Αν κάποιος από τα συγκρουόμενα μέρη αρρώσταινε και οι χρησιμοί έδειχναν ότι ο αντίπαλος του είχε επικαλεστεί τους προγόνους για να προκαλέσει την αρρώστια, τότε ο τελευταίος θα ενίσχυε την εξουσία του, επιβεβαιώνοντας την αυθεντία του. Από την άλλη, αν είχε δημιουργηθεί η εντύπωση ότι η επίκληση στους νεκρούς είχε γίνει μόνο για την απόκτηση ή τη διατήρηση μιας ανώτερης κοινωνικής θέσης και όχι προς όφελος της γενεαλογικής γραμμής, τότε αυτός που επικαλέστηκε τα πνεύματα μπορούσε να κατηγορηθεί ως μάγος – κατηγορία που θα ήταν επιζήμια για την κοινωνική του θέση. Αυτές οι δύο ερμηνείες, παρότι ελάχιστα μόνο διέφεραν, μπορούσαν είτε να νομιμοποιήσουν είτε να καταστρέψουν το κύρος ενός προσώπου. Κατ' αυτό τον τρόπο, υπήρχαν περιθώρια για την εκμετάλλευση του συστήματος δοξασιών όχι μόνο από τα εμπλεκόμενα άτομα, αλλά και από τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας, όπως και από το φύλακα του μαντείου που λάμβανε την τελική απόφαση. Αυτή η μέθοδος επίλυσης αντιπαραθέσεων δεν ήταν ενδεδειγμένη για τη διευθέτηση των συγκρούσεων ανάμεσα σε τοπικές ομάδες, μια και η επίκληση των νεκρών και η μαγγανεία θεωρούνταν αναποτελεσματικά εκτός της ελάσσονος γενεαλογικής γραμμής. Οι μονομαχίες, οι βεντέτες και ο πόλεμος αποτελούσαν συνηθισμένα μέσα επίλυσης των συγκρούσεων, συχνά όμως στην κατηγορία της μαγείας προσέφευγαν και γείτονες που ήθελαν να αποφύγουν την απροκάλυπτη βία κατά του αντιπάλου τους. Πάντως, σε κάθε περίπτωση η πολιτική αυθεντία ήταν, στο σύνολό της, πρωτίστως υπερφυσική, καθώς αντλούσε την αναγνώρισή της από τους νεκρούς προγόνους και την εξουσία επιβολής κυρώσεων που εκπορευόταν από την ίδια πηγή (Middleton 1960, 1966).

Συμβολισμός και τελετουργικό στην εκκοσμικευμένη πολιτική

Είναι παράγορο να υποθέσουμε ότι η ιερή νομιμοποίηση αυτής της μορφής αποτελεί έναν αναχρονισμό των «πρωτόγονων» κοινωνιών. Ωστόσο, ακόμη και η εκκοσμικευμένη πολιτική, στην οπούα η θρησκεία δεν γίνεται άμεσα εμφανής, υπερχειλίζει συχνά από τη συναισθηματική εκείνη θέρμη που χαρακτηρίζει το βασιλείο του ιερού. Ο David Kertzer (1988) έχει επισημάνει ότι μολονότι ο σύγχρονος άνθρωπος τρέφει την ψευδαισθηση ότι έχει επικρατήσει ο πολιτικός ορθολογισμός και η λήψη των αποφάσεων βασίζεται στην αξιολόγηση αντικειμενικών αποδεικτικών στοιχείων, ο συμβολισμός έχει διαποτίσει ουσιαστικά κάθε πτυχή της πολιτικής. Ωστόσο, καθώς ο συμβολισμός, από την ίδια του τη φύση, είναι ασυναίσθητος και διαθέτει την ποιότητα του «αυτονόητου», υπάρχει η τάση να αντιμετωπίζουμε τα σύμβολα ωσάν να ήταν πράγματα. Η κυβέρνηση, το κόμμα και το κράτος δεν αποτελούν τις συγκεκριμένες οντότητες που αντιλαμβάνονται οι περισσότεροι άνθρωποι, αλλά στην πραγματικότητα πρόκειται για συμβολικές κατασκευές. Μάλιστα, τα σύμβολα είναι τα μέσα που διασφαλίζουν στις συγκεκριμένες οργανώσεις τη συνέχειά τους, μια και μόνο αυτά παραμένουν σταθερά, ενώ οι άνθρωποι που συγκροτούν μια οργάνωση αλλάζουν σε τακτά διαστήματα.

Σύμφωνα με τον Kertzer, τα γνήσια σύμβολα διαθέτουν τρεις ιδιότητες. Η πρώτη συνίσταται στη συμπύκνωση του νοήματος. Οι αντιλήψεις που παρουσιάζουν τις ΗΠΑ ως μια φυσική οντότητα, ως «ένα έθνος υπό τη σκέπη του Θεού», ως την απόρριψη της ευρωπαϊκής τυραννίας, ως την ενσάρκωση του πατριωτισμού στο πεδίο της μάχης ή ως σύμβολο της δημοκρατίας και της ελευθερίας (σύμβολα που κι αυτά παραμένουν αόριστα) εγχέονται σ' ένα και μοναδικό σημείο: στην αστερόεσσα, την εθνική σημαία των ΗΠΑ. Δεύτερον, τα σύμβολα χαρακτηρίζονται από πολυσημία, πράγμα που σημαίνει ότι περιέχουν πολλές διαφορετικές σημασίες. Ένα ενιαίο σύμβολο όπως ο χριστιανικός σταυρός μπορεί να σημαίνει πολύ διαφορετικά πράγματα για διαφορετικούς ανθρώπους. Τέλος, τα γνήσια σύμβολα χαρακτηρίζονται από αμφισημία, έτσι ώστε να μην μπορούν ποτέ να οριστούν πλήρως: τα γνήσια σύμβολα δεν έχουν ακριβή σημασία.

Η τελετουργία συνιστά «δράση που περιβάλλεται από ένα πλέγμα συμβολισμού»: είναι αυστηρά δομημένη και συχνά επιτελείται σε συναι-

σθηματικά φορτισμένους χρόνους και τόπους (Kertzer 1988: 9). Μέσα από την τελετουργία και τη συμμετοχή του σε αυτή, μπορεί ο απλός πολίτης να δημιουργεί τον κρίσιμο συναισθηματικό δεσμό με το κατά τα άλλα αδιανόητα αχανές και συχνά απρόσωπο κράτος. Τα σύμβολα καθιστούν την εξουσία ιερή. Ο εορτασμός της 4ης Ιουλίου, το εθνικό συνέδριο ενός κόμματος, η εγκατάσταση ενός προέδρου στο αξιωμά του, η επέτειος της δισεκατονταετίας του Συντάγματος των ΗΠΑ είναι όλες τελετές που παρέχουν τη συμβολική μορφή μέσω της οποίας μπορεί κανείς να πλησιάσει συναισθηματικά το κράτος. Οι τελετουργίες δεν χρειάζεται πάντα να έχουν θετικό περιεχόμενο, αλλά ούτε και να επαναλαμβάνονται κατά τακτά διαστήματα. Η δολοφονία του προέδρου Κένεντι, η έκρηξη του διαστημοπλοίου Τσάλεντζερ, η κρίση με τους αμερικανούς ομήρους στο Ιράν, και ασφαλώς η τρομοκρατική επίθεση στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου της Νέας Υόρκης και το Πεντάγωνο ήταν όλα συμβάντα εθνικής εμβέλειας που οδήγησαν σε μια ενστικτώδη υπέρβαση της κομματικής στράτευσης και των αντιμαχόμενων ιδεολογιών, δημιουργώντας έναν συνενωτικό συναισθηματικό δεσμό ψυχικής συμμετοχής στην τραγωδία. Συγκρούσεις τόσο σημαντικές, όπως οι πόλεμοι των ΗΠΑ εναντίον του Ιράκ και του Αφγανιστάν, είναι ασφαλώς αρκετά πραγματικές και απτές για όσους βρίσκονται στο πεδίο της μάχης, για τους υπόλοιπους δύο μετατρέπονται σε βαρυσήμαντο σύμβολο εθνικού θάρρους, εθνικής ομοιψυχίας και περηφάνιας.

Αυτή ακριβώς η κοινή ιδιότητα που χαρακτηρίζει τη φύση του συμβόλου και της τελετουργίας καθιστά δυσκολότερη τη διάκριση ανάμεσα στο ιερό και το εγκόσμιο στο χώρο της πολιτικής.

Η θρησκεία ως αντίσταση

Αποτελεί κοινό τόπο ότι οι επίσημες ή οι επικρατούσες θρησκείες υποστηρίζουν συνήθως όσους βρίσκονται στην εξουσία. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει πάντοτε: όλες –ή σχεδόν όλες– οι θρησκείες και οι λατρείες βρίσκονται αρχικά σε διάσταση με την όποια κυρίαρχη εξουσία: μόνο όταν η θρησκεία αρχίζει να τυποποιείται, να εγκαθιδρύεται και να αποκτά μια «κρίσιμη μάζα» οπαδών περνάει από τη διαμαρτυρία στην υποστήριξη. Ο χριστιανισμός, που γεννήθηκε στο ρωμαιοκρατούμενο Ισραήλ και

εναντιωνόταν σ' έναν ολοκληρωτικά, κατά την αντίληψη των οπαδών του, κατεστημένο και υποκριτικό ιουδαϊσμό, δεν κατόρθωσε επί μισή χιλιετία να βρεθεί σε κυρίαρχη θέση. Κατά τους τελευταίους δύο αιώνες, η θρησκεία έχει συχνά βρεθεί στο προσκήνιο ως μια βασική μορφή «αντι-συστηματικής διαμαρτυρίας» ενάντια στις ραγδαίες αλλαγές που επέφερε η επέκταση του παγκόσμιου καπιταλισμού. Η ισλαμική αναγέννηση των τελευταίων δεκαετιών μπορεί υπό αυτό το πρίσμα να εκληφθεί ως εναντίωση στον καπιταλισμό και την εκκοσμάκευση (Robbins 2002: 337-63).

Κινήματα αναζωογόνησης

Η θρησκεία μπορεί να υποκαταστήσει την άμεση πολιτική δράση στις περιπτώσεις στις οποίες οι γηγενείς έχουν καταστεί πολιτικά αδύναμοι από μια ξένη δύναμη ή δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν τη φύση της κατάστασής τους. Στις περιπτώσεις αυτές, μπορεί να αναδυθεί ένα κίνημα αναζωογόνησης ως μια «ενσυνείδητη, σκόπιμη προσπάθεια από την πλευρά ορισμένων μελών της κοινωνίας να δημιουργήσουν έναν περισσότερο ευάρεστο πολιτισμό» (Wallace 1985: 319). Τα κινήματα του είδους αποτελούν μια σχεδόν προβλέψιμη αντίδραση στον δυτικό επεκτατισμό, παρότι μπορεί να εμφανιστούν σε κάθε περίσταση κατά την οποία έρχονται σε επαφή πολιτισμού με εντελώς διαφορετικά επίπεδα τεχνολογικής εξέλιξης ή διαφορετικά επίπεδα ωμής εξουσίας. Ο πρώιμος χριστιανισμός, που αναδύθηκε μέσα από μια κατάσταση υποδούλωσης από τους Ρωμαίους, διέθετε όλα τα στοιχεία ενός κινήματος αναζωογόνησης.

Τα κινήματα αναζωογόνησης διακρίνονται σε πολλά είδη. Τα χιλιαστικά κινήματα προσβλέπουν στον ριζικό μετασχηματισμό της κοινωνίας με υπερφυσικά μέσα, όπως η Αποκάλυψη του Ιωάννη. Ο Χορός των Φαντασμάτων που ήταν ευρέως διαδεδομένος στις ινδιάνικες φυλές των Μεγάλων Πεδιάδων κατά την τελευταία εικοσιπενταετία του 19ου αιώνα βασιζόταν στη διδασκαλία του Wovoka, ενός Ινδιάνου της φυλής των Παϊούτ (Piute) που ζούσε στη Νεβάδα και είχε προφητεύσει ότι τόσο οι Ινδιάνοι όσο και οι λευκοί θα αφανίζονταν σ' ένα ολοκαύτωμα. Μόνο οι Ινδιάνοι που χόρευαν το Χορό των Φαντασμάτων και ζούσαν αγνή ζωή θα κληρονομούσαν έναν κόσμο όπου ο βιούβαλος θα επέστρεφε στις πεδιάδες και οι άνθρωποι θα ζούσαν με ειρήνη και ασφάλεια σε μια γαλήνια κοινωνία βασισμένη στις ινδιάνικες παραδόσεις (Mooney [1869]

1973).⁸ [Η θρησκεία είχε τραγική κατάληξη όταν εκατοντάδες Σιου (Sioux), που είχαν εγκαταλείψει τον καταυλισμό τους για να εκτελέσουν το Χορό των Φαντασμάτων, περικυλώθηκαν και σκοτώθηκαν από το αμερικανικό ιππικό στην τοποθεσία Wounded Knee (Τραυματισμένο Γόνατο) της νότιας Ντακότας]. Στα μεσσιανικά κινήματα, ο μετασχηματισμός επέρχεται μέσω ενός μεσσία. Γύρω στο 1750, ένας Ινδιάνος Σενέκα (Seneca) που ονομαζόταν Όμορφη Λίμνη είχε μια σειρά από αποκαλυπτικά οράματα για μια νέα πίστη η οποία συνδύαζε στοιχεία τόσο της παραδοσιακής θρησκείας όσο και του χριστιανισμού και ήταν περισσότερο ευπροσάρμοστη στο πλαίσιο των κλειστών περιοχών (reservations) μέσα στο οποίο βρέθηκαν να ζουν οι Ινδιάνοι. Η νέα θρησκεία, απαγορεύοντας αυστηρά την κατανάλωση αλκοόλ και αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στην οικογένεια, κατόρθωσε να γλιτώσει από την πολιτισμική κατάρρευση τους Σενέκα και άλλες φυλές της πρώην ομοσπονδίας των Ιροκέζων. Στις μέρες μας η θρησκεία της Όμορφης Λίμνης εξακολουθεί να έχει πολλούς πιστούς μεταξύ των Ιροκέζων, ενώ ο ιδρυτής της θεωρείται μεγάλος προφήτης (Wallace 1972). Ο ιθαγενισμός (nativism) πρεσβεύει την εξυγίανση της κοινωνίας από ανεπιθύμητα ή ξένα στοιχεία, ενώ ο αναβιωτισμός (revivalism) την επανεγκαθίδρυση μιας παλαιότερης ευτυχισμένης εποχής. Τα περισσότερα κινήματα συνδυάζουν αρκετά από τα παραπάνω στοιχεία. Το κίνημα Τρέλα του Vailala, που κυριάρχησε σε ορισμένες περιοχές της Νέας Γουινέας κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, είχε επηρεαστεί έντονα και από τα δύο αυτά τελευταία είδη κινημάτων. Μετά την ολοκληρωτική εκδίωξη των λευκών και των αρνητικών τους επιφρούν, οι πιστοί θεωρούσαν ότι θα επέστρεφαν στη Χρυσή Εποχή στην οποία θα ζούσαν μαζί με τους προγόνους τους (Wallace 1985).

Η Τρέλα του Vailala ήταν ένα κίνημα λατρείας του φορτίου, ένα είδος κινήματος αναζωογόνησης με στόχο την πρόσβαση σε δυτικά εμπορικά αγαθά (στα αγγλικά πίτζιν προσδιορίζονταν ως «cargo» - φορτίο) με υπερφυσικά μέσα. Όταν η αποικιοποίηση ή η εισβολή από μια βιομηχανοποιημένη δύναμη επέφερε μεγάλη εισροή βιομηχανικών αγαθών –αυτοκίνητα, ραδιόφωνα, επεξεργασμένα τρόφιμα–, οι γηγενείς αναζήτη-

8. Βλ. James Mooney, «Η θρησκεία του χορού των πνευμάτων», στο Gertrud D. Schier (επιμ.), *Oι Ινδιάνοι των Πεδιάδων της Βόρειας Αμερικής. Εθνογραφία και Ιστορία* (Αθήνα: Πλέθρον, 2006), σσ. 223-242. (Σ.τ.Ε.)

σαν κάποια εξήγηση για τα θαυμαστά αυτά επιτεύγματα στο πλαίσιο της δικής τους πολιτισμικής αντίληψης. Καθώς δεν είχαν δει ποτέ τους λευκούς να κατασκευάζουν τα συγκεκριμένα αγαθά παρά μόνο να τα παραλαμβάνουν, συνήθως μέσω των αεροπορικών ή θαλάσσιων μεταφορών, θεωρούσαν ότι οι ξένοι διέθεταν κάποια απόκρυψη δύναμη – ίσως τις μυστικές λέξεις που έγραφαν ασταμάτητα σε χαρτιά. Ενδεχομένως αυτό που έφερνε το φροτίο να ήταν και οι τελετουργίες των λευκών, που προχωρούσαν ένοπλοι πάνω κάτω σε στρατιωτικούς σχηματισμούς ή κάθονταν γύρω από ένα τραπέζι ντυμένοι με κουστούμια και γραβάτες. Ίσως ένα πρόχειρο αεροδρόμιο, που θα διανοιγόταν στη ζούγκλα ή ένα ομοιώμα αεροπλάνου να μπορούσε να προσελκύσει το φροτίο από τους ουρανούς. Ίσως, ακόμη, το φροτίο να είχε στην πραγματικότητα κατασκευαστεί από τους προγόνους και οι λευκοί να είχαν απλώς υφαρπάξει τις μαγικές φράσεις, για να προσελκύσουν τα αγαθά που προορίζονταν για τους γηγενείς. Υπήρχαν διάφορες παραλλαγές αυτής της αντίληψης, που φαίνονται αρκετά λογικές με βάση την οπτική των αυτοχθόνων, μια και αυτοί προσπαθούσαν να κατανοήσουν μια κατάσταση που χωρίς αυτή την εξήγηση θα φαινόταν χαοτική και ακατανόητη. Δυστυχώς, οι λατρείες του φροτίου μπορούσαν ενίοτε να έχουν και τραγική κατάληξη. Το 1946 στη Νέα Γουινέα, όταν καταλήφθηκαν τα νησιά λόγω του πολέμου, οι ιθαγενείς έσφαξαν τα γουρούνια τους, την κυριότερη πηγή της επιβίωσής τους, πιστεύοντας ότι είχε έρθει η εποχή της ευημερίας κατά την οποία Μεγάλοι Χοίροι θα έπεφταν από τον ουρανό. Το γεγονός αυτό πίστευαν ότι έπρεπε να ανακοινωθεί από ομοιώματα ραδιοφώνων στερεωμένων σε «κεραίες» από μπαμπού και σχοινιά (Worsley 1985).

Σύμφωνα με τον Anthony F.C. Wallace (1985) τα κινήματα αναζωογόνησης διέρχονται διάφορα στάδια, αν και δεν ολοκληρώνουν αυτό τον κύκλο όλα τα κινήματα. Το πρώτο στάδιο συνίσταται σε μια προκινηματική φάση κατά την οποία η κοινωνία βρίσκεται σε σταθερή κατάσταση χωρίς να υπάρχουν ισχυρές εντάσεις ή πιέσεις για ζιζική αλλαγή. Σταδιακά, ως επακόλουθο της ξένης εισβολής, της πείνας, των επιπολιτιστικών πιέσεων ή όποιου άλλου παράγοντα, τα άτομα διακατέχονται από ψυχολογικό στρες, ενώ η κοινωνία αλλοτριώνεται ολοένα και περισσότερο, καθώς η εγκληματικότητα αυξάνεται, ο εθισμός στο αλκοόλ και τα ναρκωτικά λαμβάνει τεράστιες διαστάσεις και η διαφθορά επικρατεί στην πολιτική ηγεσία. Η κινηματική φάση αρχίζει με τη διατύπω-

ση ενός νέου κώδικα ζωής από έναν προφήτη, συχνά ως αποτέλεσμα ενός οράματος. Το εξ αποκαλύψεως δόγμα μεταδίδεται στους μαθητές που το διαδίδουν ανάμεσα στις μάζες μέχρι να καταστεί αναγκαία κάποια μορφή οργάνωσης των πιστών. Η νέα πίστη πρέπει να προσαρμόζεται στο περιβάλλον της, είτε ανατρέποντας τα κατεστημένα συμφέροντα είτε προβαίνοντας σε τροποποιήσεις του αρχικού δόγματος, προκειμένου να αμβλυνθεί η εχθρότητα και η καχυποψία. Όταν ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων, ή και ολόκληρος ο πληθυσμός, ενστερνιστεί το νέο δόγμα, ο συντελούμενος πολιτισμικός μετασχηματισμός θα καταστήσει δυνατή μια πιο αρμονική προσαρμογή του πολιτισμού στις συνθήκες που αποτέλεσαν την αφετηρία του κινήματος. Τέλος, στη μετακινηματική φάση, το κίνημα θα καθιερωθεί ως επικρατούσα θρησκεία ή κυρίαρχο πολιτικό κόμμα και θα έχει επιτευχθεί μια νέα σταθερή κατάσταση ισορροπίας.

Τα κινήματα αναζωογόνησης συνιστούν κατά κύριο λόγο προσπάθειες, συχνά δε ανεπιτυχείς, προσαρμογής σε νέες συνθήκες, και, παρά το θρησκευτικό προσωπείο, πρόκειται κατά βάση για πολιτικά κινήματα. Το δόγμα του προφήτη μπορεί να θεωρείται βαρυσήμαντο σημείο στην ιστορία του πολιτισμού, συνδυάζοντας μεμιάς εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες, το παρελθόν με το παρόν, την παράδοση με την αναπόδραση αλλαγής. Κατά τους τελευταίους δύο αιώνες, καθότι η επικυριαρχία των δυτικών δυνάμεων αποτέλεσε το πλαίσιο για την ανάδειξη των περισσότερων κινημάτων του είδους, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αυτά αποτελούν μια πρώτη μορφή πολιτικής διαμαρτυρίας, μια κραυγή πόνου και καταγγελίας των υποτελών, που δεν διαθέτουν τη γνώση, την οργάνωση ή τη δύναμη για να αντιμετωπίσουν τους κατακτητές με τους δικούς τους όρους.

Όπως λέει και ένα αφρικανικό γνωμικό: «Στην αρχή εμείς είχαμε τη γη κι εσείς είχατε τη Βίβλο. Τώρα εμείς έχουμε τη Βίβλο κι εσείς τη γη» (Laternari 1963: 20). Πράγματι, πολλά κινήματα αναζωογόνησης, μεταξύ των οποίων και η Όμιορφη Λίμνη, καθώς και οι Θρησκείες του Πεϊότε στις ΗΠΑ, επηρεάστηκαν σε τεράστιο βαθμό από τον ιεραποστολισμό, χρησιμοποιώντας το εξ αποκαλύψεως δόγμα του χριστιανικού φονταμενταλισμού ενάντια σε όσους σφετερίστηκαν τη γη, τις ελευθερίες και τους πολιτισμούς τους. Από τη στιγμή, ωστόσο, που μια θρησκεία αρχίσει να εγκαθιδρύεται, ενδέχεται είτε να αποτελέσει έναν πυρήνα διαμαρτυ-

ρίας μέσα στο πλαίσιο των κανόνων των δυτικών πολιτικών συστημάτων (όπως συνέβη με τις αφροαμερικανικές χριστιανικές σέκτες που ηγήθηκαν των αγώνων για τα πολιτικά δικαιώματα κατά τη δεκαετία του 1960) είτε να αποκτήσει ελάσσονα πολιτική σημασία, εξαιτίας της ανάδειξης κοσμικών οργανώσεων, όπως εργατικά συνδικάτα και συμβούλια γηγενών ομάδων.

Τα κινήματα αναζωογόνησης δεν γεννιούνται, όμως, μόνο ανάμεσα σε λαούς με φυλετική κοινωνική οργάνωση. Το στρες και το χάος της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας μπορούν να ωθήσουν πολλούς ανθρώπους και ομάδες προς την κατεύθυνση του θρησκευτικού μετασχηματισμού. Σύμφωνα με την ανάλυση του John Hall (1985), η τραγωδία στο Ναό του Λαού, όπου 900 άνθρωποι πέθαναν σε μια ενορχηστρωμένη απόπειρα μαζικών δολοφονιών και αυτοκτονιών στη Γουιάνα το 1978, ήταν ένα κίνημα αναζωογόνησης που η έκβασή του ήταν όντως εφιαλτική. Το παράδειγμα που θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια, στο οποίο είναι εμφανή όλα τα προαναφερόθεντα στάδια, μας δείχνει τον τρόπο με τον οποίο αναδύθηκε και εγκαθιδρύθηκε ένα μεσοιανικό κίνημα στο σύγχρονο Ισραήλ.

Gush Emunim – Κίνημα αναζωογόνησης στο σύγχρονο Ισραήλ

Σύμφωνα με τον Myron Aronoff (1984a: 63), το Gush Emunim (Μέτωπο των Πιστών) ξεκίνησε ως «μια αυθόρυμη, χαρισματική, χαλαρά οργανωμένη εξωκοινοβουλευτική ομάδα πίεσης στο περιθώριο του πολιτικού συστήματος» και εξελίχθηκε σε «ένα καλά οργανωμένο και λειτουργικά διαφοροποιημένο δίκτυο από συναφείς θεσμούς που είχαν πλήρως ενσωματωθεί στο τρέχον εθνικό κυρίαρχο κατεστημένο». Το στοιχείο που επέτρεψε αυτόν το μετασχηματισμό του Gush Emunim από μια ένθερμη θρησκευτική ομάδα σ' ένα κατεστημένο ημικοσμικό πολιτικό κόμμα ήταν ότι κατόρθωσε να εκφράσει μια νέα αίσθηση σκοπού και νοήματος σε μια σπαρακτική κατάσταση χάους και απελπισίας.

Όπως περιγράφεται από τον Aronoff, το πλαίσιο για την υποκουλιτύρα από την οποία αναδύθηκε το Gush Emunim δημιουργήθηκε το 1953, με τη σύσταση ενός συστήματος κρατικών θρησκευτικών σχολείων υπό τον έλεγχο του Εθνικού Θρησκευτικού Κόμματος. Σχεδόν όλοι οι ηγέτες και οι υποστηρικτές του κινήματος προήλθαν από αυτές τις θρη-

σκευτικές σχολές (yeshivot) δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που συνδύαζαν την κοσμική με τη θρησκευτική εκπαίδευση. Η ομάδα αυτή δημιούργησε μια πραγματική υποκουλτούρα στο Ισραήλ και ξεχώριζε από τα πλεκτά κιτά που φορούσαν όλα τα μέλη της. Όλα τα ιδρυτικά στελέχη του κινήματος είχαν αποφοιτήσει από το ανώτερο εκπαιδευτικό ίδρυμα Yeshivat Merkaz Harav –στο οποίο και φοίτησαν μετά την εκπλήρωση της στρατιωτικής τους θητείας– και ήταν μαθητές του αποθανόντος ραβίνου Zvi Yehuda Kook, που θεωρούσε τον εαυτό του ερμηνευτή των διδαχών του πατέρα του. Ο Kook, που είχε επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από την απόκρυφη καβάλα, δεν ήταν ο κατάλληλος υπουργός για τη θέση του χαρισματικού ηγέτη του κινήματος. Γινόταν δύσκολα κατανοητός και συχνά ήταν ανίκανος να αρθρώσει τη σκέψη του. Οι ιδέες του, όμως, ιδιαίτερα όπως τροποποιήθηκαν και μετουσιώθηκαν στο πλαίσιο της συγκεκριμένης πολιτικής σκηνής του Ισραήλ, προσέφεραν μια νέα πίστη που ερέθιζε τους νεαρούς οπαδούς του.

Παρότι το κίνημα Gush Emunim δεν ανέπτυξε ποτέ μια ολοκληρωμένη ιδεολογία, κήρυττε ένα είδος νεοσιωνισμού, μια αναβιωτική επιστροφή στο ιστορικό δράμα του σιωνισμού που είχε φθαρεί με την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ. Η αλλοίωση που είχαν υποστεί από την εκκοσμίκευση τα άλλοτε ιερά δόγματα καθιστούσε απαραίτητη την επανερμηνεία τους σύμφωνα με τα νέα δεδομένα. Ήταν καθήκον των εβραίων να «απελευθερώσουν» απ' άκρη σ' άκρη τη γη των προγόνων τους. Για να εκπληρώσουν τις ιστορικά επιτασσόμενες αυτές βλέψεις, οι εβραίοι έπρεπε να διασώσουν από το παρελθόν τους ό,τι ήταν σπουδαίο, ηρωικό και ωραίο. Τα εδάφη που προσαρτήθηκαν στους πολέμους του Ιουνίου του 1967 και του Οκτωβρίου του 1973 βρέθηκαν, κατ' αυτό τον τρόπο, στο επίκεντρο των στόχων του κινήματος. Αυτό σήμαινε: καμιά αποχώρηση από τις κατεχόμενες περιοχές, καμιά θυσία τμήματος της Ιερής Γης.

Το συμβάν που επέτρεψε στο Gush Emunim να αυξήσει την πολιτική του απήχηση ήταν ο συγκεχυμένος και ηθικά αμφιλεγόμενος πόλεμος του Οκτωβρίου του 1973, που έσπειρε την αμφιβολία και την αγωνία μεταξύ των κατοίκων του Ισραήλ και οδήγησε σε μια κρίση εμπιστοσύνης απέναντι στην κυβέρνηση. Το φιλελεύθερο Εργατικό Κόμμα, που είχε κυριαρχήσει στην πολιτική σκηνή της χώρας από τις απαρχές σχεδόν του κράτους του Ισραήλ, βρέθηκε αντιμέτωπο με τη σφοδρή αμφισβήτηση της αντιτιθέμενης συντηρητικής μερίδας. Μέσα σε αυτή την ατμόσφαιρα

σύγχυσης και γενικής δυσφορίας, ξεκίνησε την ενεργή διαμαρτυρία του το Gush Emunim.

Ως νεοεισερχόμενο στην πολιτική σκηνή, το κίνημα δεν περιοριζόταν από τους κατεστημένους κανόνες της πολιτικής τάξης. Οι ηγέτες του πίστευαν ότι ήταν καθήκον τους να λειτουργούν εκτός του νομικού συστήματος. Η δημοκρατία ήταν αποδεκτή εφόσον επιδοκύμαζε το δέον σιωνιστικό πλαίσιο. Για την επίτευξη αυτών των στόχων, το Gush Emunim κατέστρωσε ένα οργανωμένο σχέδιο διαμαρτυρίας ενάντια στην αποχώρηση από τα κατεχόμενα εδάφη και στη σύναψη συμφωνιών με τους εχθρούς του Ισραήλ. Με διαδηλώσεις, που περιλάμβαναν μαζικά συλλαλητήρια και πορείες, το κίνημα αντιτάχθηκε τόσο στις Συμφωνίες του Καμπ Ντέιβιντ όσο και στην ιστορική επίσκεψη του αιγύπτιου προέδρου Ανουάρ Σαντάτ στην Ιερουσαλήμ. Το «Κίνημα για τη Διακοπή της Αποχώρησης από το Σινά» έλαβε σημαντικές διαστάσεις, οργανώνοντας πορείες και επιχειρώντας να δημιουργήσει οικισμούς εποίκων στην κατεχόμενη έρημο. Όταν η κυβέρνηση εξήγγειλε τα σχέδια επιστροφής της χερσονήσου του Σινά στην Αίγυπτο, οι οπαδοί του Gush Emunim εισέβαλαν σε εγκαταλειμμένα σπίτια της περιοχής και αντιτάχθηκαν στις προσπάθειες να απομακρυνθούν διά της βίας. Όταν άρχισε να διαφαίνεται ο κίνδυνος να αντιδράσει μαχητικά στις τακτικές αυτού του είδους η πλειονότητα των εβραίων –που θεωρούσε ότι το σύμφωνο με την Αίγυπτο ήταν ένα πρώτο βήμα προς την ασφάλεια και την ειρήνη–, το Gush Emunim προώθησε μια πολιτική «θυματοποίησης» με σκοπό να διασφαλίσει ότι δεν θα εγκαταλείπονταν οι μελλοντικοί οικισμοί των εποίκων στην κατεχόμενη Δυτική Όχθη, στα Υψίπεδα του Γκολάν και στη Λωρίδα της Γάζας. Ο εποικισμός αποτέλεσε την κύρια στρατηγική για τη διατήρηση των κατεχόμενων εδαφών, καθώς και θεμελιώδη αρχή της ιδεολογίας του Gush Emunim. Το 1976 ιδρύθηκε η οργάνωση Amana ως παρακλάδι του Gush Emunim, προκειμένου να προωθήσει τον εποικισμό των κατεχόμενων εδαφών.

Η Εργατική κυβέρνηση αντιτάχθηκε σε όλες αυτές τις ενέργειες. Ωστόσο, το 1977, την εξουσία ανέλαβε το συντηρητικό κόμμα Λικούντ, που συμφωνούσε σε πολλά σημεία με την επιθετική ιδεολογία του Gush Emunim και είχε συνάψει συμμαχία με το Εθνικό Θρησκευτικό Κόμμα από το οποίο είχε προελθει αρχικά το Gush Emunim. Με μια κυβέρνηση συναφούς ιδεολογίας στην εξουσία, είχαν τεθεί τα θεμέλια για την έντα-

ξη στο κατεστημένο του άλλοτε αντιπολιτευτικού κινήματος, που πλέον απέκτησε πρόσβαση σε πολλούς υπουργούς της κυβέρνησης και μέλη του Κοινοβουλίου του Ισραήλ (Κνέσετ). Αναπόφευκτο επακόλουθο της μετατροπής του κινήματος σε κατεστημένο ήταν η γραφειοκρατικοποίηση: η άλλοτε χαλαρά διαρθρωμένη ομάδα οργανώθηκε σε τομείς που αποσκοπούσαν στην προώθηση διακανονισμών και κομματικών δραστηριοτήτων, όπως στην άσκηση παρασκηνιακής πολιτικής πίεσης. Το Gush Emunim ενσωματώθηκε σταδιακά στο επίσημο θεσμικό πλαίσιο της ισραηλινής κοινωνίας και πολιτικής.

Δεδομένου ότι το Gush Emunim περιλάμβανε πτυχές των χιλιαστικών και μεσσιανικών κινημάτων, ο Aronoff (1984a: 81) επισημαίνει ότι αυτού του είδους «τα πολιτικοθρησκευτικά κινήματα αναζωογόνησης παρέχουν σοβαρές κριτικές αναλύσεις των σύγχρονων πολιτικών και πολιτισμικών συστημάτων, προσφέροντας ριζοσπαστικούς εναλλακτικούς οδισμούς της πραγματικότητας, συμβολικά συστήματα πολιτισμικού περιεχομένου και πολιτικά προγράμματα δράσης τα οποία επιδιώκουν να επιβάλλουν στη θέση των εκάστοτε επικρατούντων».

Ο πεντηκοστιανισμός και η Αντιμνήμη στο Μαλάουι

Οι μεταποικιακές σπουδές έχουν εξελιχθεί σε αυτόνομο διαπολιτισμικό επιστημονικό κλάδο που εμφανίζει στενή συγγένεια και παρουσιάζει πολλές κοινές αρχές με το μεταμοντερνισμό: απόρριψη των μεγάλων θεωριών ή των μεταφυγημάτων, ενδιαφέρον για την υποκειμενικότητα, έμφαση στη δημιουργική κατασκευή της μνήμης και εστίαση στις πτυχές του πολιτισμού που συσχετίζονται με το λόγο (βλ. κεφάλαιο 10). Οι ανθρωπολογικές μεταποικιακές μελέτες της θρησκείας στην Αφρική εστιάζουν συνήθως σε μια προσέγγιση της προ-αποικιακής ή αποικιακής νοσταλγίας στο πλαίσιο μιας «επινοημένης παραδόσης». Εστιάζουν στον τρόπο με τον οποίο η ιστορική μνήμη κατασκευάζεται επιλεκτικά και δημιουργικά, με σκοπό τη νομιμοποίηση των μεταποικιακών κυβερνήσεων και τη διευκόλυνση της μετάβασης από την αγροτική παραδοσιοκρατία στην αστική νεωτερικότητα. Η ανάλυση του Rijk van Dijk (1998) του χρονικού πεντηκοστιανισμού στο Μαλάουι αντιτίθεται σ' αυτό το ρεύμα, παρουσιάζοντας τη θρησκεία ως μια μορφή αντίστασης στις προσπάθειες να αποδοθεί νομιμοποιητικό περιεχόμενο στην ιστορία.

Το 1989, ο Dennis Tembo, iεροκήρυκας στην Εκκλησία των Ζώντων Υδάτων του πεντηκοσιανού κινήματος *Abadwa Mwatsopano* συνελήφθη από αξιωματούχους της δικτατορικής κυβέρνησης του προέδρου Χειστινγκς Μπάντα και οδηγήθηκε σε μια συνάντηση με το Διευθυντή της Ασφαλείας του καθεστώτος. Προς μεγάλη του έκπληξη, αντί να τον χτυπήσουν ή να τον φυλακίσουν, πέρασε τη νύχτα σ' ένα πολυτελές υπνοδωμάτιο και την επόμενη μέρα επέστρεψε στο σπίτι του, όπου για μερικές βδομάδες δεχόταν πλουσιοπάροχα δώρα. Τελικά, άρχισε να αντιλαμβάνεται ότι τον προόριζαν για σύζυγο της κόρης ενός υπαλλήλου της κρατικής ασφάλειας. Οι γάμοι με προξενιό είναι συνηθισμένοι στο Μαλάουι, ο *Tempo* όμως αντέδρασε. Παρακάμπτοντας τους γηραιότερους συγγενείς του, ξήτησε τη συμβουλή του θρησκευτικού του ηγέτη, ο οποίος του είπε να αρνηθεί το γάμο, να επιστρέψει όλα τα δώρα και να απομακρυνθεί από την περιοχή έως ότου ξεχαστεί η προσβλητική συμπεριφορά του. Ο *Tempo* έσπευσε να ακολουθήσει τις συμβουλές του μέντορά του.

Η περίσσεια σημασία του μικρού αυτού κοινωνικού δράματος μπορεί να ερμηνευτεί μόνο στο πλαίσιο της πολιτικής και της θρησκείας στο σύγχρονο Μαλάουι. Όταν ο Μπάντα ανέλαβε το 1966 την προεδρία, επιδίωξε να δημιουργήσει ένα πολιτισμικό και ιστορικό υπόβαθρο για την ανηλεή και διεφθαρμένη κυβέρνησή του. Σ' αυτό το πλαίσιο, οργάνωνε εορταστικές τελετουργίες εξύμνησης της εθνικής ταυτότητας που αποσκοπούσαν στην ένωση των πολυάριθμων εθνοτικών ομάδων, καθιέρωσε μια εθνική γλώσσα και επανέφερε μια προαποικιακή πολιτική κουλτούρα θεμελιωμένη στη μητρογραμμική καταγωγή και την αυστηρή ηλικιακή ιεράρχηση που επίτασε την ανανίφροτη υποταγή των νέων στους μεγαλύτερους. Ο γάμος είχε καίρια σημασία γι' αυτούς τους σκοπούς, μια και στο μητρογραμμικό σύστημα οι νεαροί άνδρες ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλλουν σε εργασία ένα ορισμένο τίμημα στο σύντομο τους, καθώς και να κάνουν πολλές εκδουλεύσεις για τις κοινωνίες των χωριών και τους διάφορους τοπικούς αρχηγούς. Αυτή η δομή, όπως και το προαναφερθέν πλαίσιο αξιών, μεταφέρθηκε σε εθνικό επίπεδο, αποδίδοντας στον Μπάντα και την κυβέρνησή του την εξουσία και την αυθεντία που παλαιότερα αποτελούσε προνόμιο των γερόντων των χωριών. Οι νέοι της χώρας, πολλοί από τους οποίους, τόσο κατά τη διάρκεια του αγώνα ενάντια στην αποικιοκρατία όσο και αργότερα, είχαν απομακρυνθεί από το συγκεκριμένο πολιτισμικό ιδεώδες, είχαν οργανωθεί σε

δύο μεγάλες κυβερνητικές νεολαίες, την παραστρατιωτική οργάνωση Νέοι Πρωτοπόροι του Μαλάουι και τη Λίγκα Νεολαίας του Μαλάουι. Κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1980 «το Μαλάουι είχε μεταμορφωθεί σε μια από τις πιο αστυνομοκρατούμενες χώρες της αφρικανικής ηπείρου, με την κρατική εξουσία να βρίσκεται σχεδόν σε κάθε γωνιά της κοινωνίας μέσα από ένα εκπληκτικά πολύπλοκο δίκτυο από πληροφοριοδότες, στρατόπεδα εκπαίδευσης, επιμορφωτές, μπλόκα στις κεντρικές αρχηγίες, σταθμούς ελέγχου και κομματικές ταυτότητες ...» (van Dijk 1998: 173). Οι επίσημα εγκεκριμένες θρησκείες ενστερνίστηκαν τον εθνικιστικό σκοπό του Μπάντα, μία από τις εκφάνσεις του οποίου ήταν και η ανάληψη του ελέγχου στις ιεραποστολές που είχε αρχικά καθιερωθεί από τους άγγλους αποικιοκράτες.

Το πλαίσιο αυτό είναι απαραίτητο για να μπορεί να αξιολογηθεί πλήρως η εξέγερση του Tembo. Το κίνημα *Abadwa Mwatsopano*, που σημαίνει κυριολεκτικά «αναγεννημένος», απορρίπτοντας τις εθνικιστικές ιστορίες του Μπάντα, έφερε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος το παρόν και το μέλλον. Στην έντονη διαδικασία της αναγέννησης, ο μυούμενος νέος αποκοπτόταν δραστικά από την ιστορία και τον πολιτισμό του. Κατά μια έννοια, το παρελθόν δεν υπήρχε πλέον. Αυτό που υπήρχε ήταν το παρόν και το μέλλον – και το τελευταίο οδηγούσε στη Δευτέρα Παρουσία του Ιησού. Ο προστλυτιζόμενος δεν αποδεσμεύόταν μόνο από την ιστορία, αλλά και από την οικογένεια, τους συγγενείς και την κοινότητα. Το *Abadwa Mwatsopano*, ως νεολαίστικο κίνημα, επιδίωξε να σπάσει την παραδοσιακή ήλικιακή ιεράρχηση της αυθεντίας, με τους γηραιότερους να βρίσκονται σταθερά στην κουρφή. Η απροκάλυπτη συναυσθηματικότητα του κεντρικού στοιχείου της λατρείας –η «γλωσσολαλιά» (speaking in tongues)⁹– οδηγούσε στη δημιουργία νέων ορίων γύρω από το άτομο, εξοβελίζοντάς το από τον ευρύτερο κόσμο και συνάμα εντάσσοντάς το στην κοινότητα όσων είχαν ανάλογη εμπειρία. Το Μαλάουι, ως μία από τις 10 φτωχότερες χώρες στον κόσμο, δεν δίνει παρά ελάχιστες ελπίδες στους νέους ανθρώπους να αποκτήσουν κάποια μόρφωση, να βρουν δου-

9. Αρχικά βιβλική έκφραση που παραπέμπει στην ευχέρεια των Αγ. Αποστόλων να ομιλούν γλώσσες άγνωστες σε αυτούς. Στο πλαίσιο του πεντηκοστιανισμού αναφέρεται στην εκφράσα ασυνάρτητων λόγων, που δύμως μοιάζουν με ανθρώπινη ομιλία, σε κατάσταση θρησκευτικής έκστασης. (Σ.τ.Ε.)

λειά ή να μπορέσουν να πληρώσουν για την παροχή υπηρεσιών υγείας. Πλήθη κόσμου συρρέουν στις κωμοπόλεις που σπαράσσονται από τις συγκρούσεις. Το κίνημα *Abadwa Mwatsopano* αποτελεί ένα προστατευτικό φράγμα ενάντια σ' αυτό τον κόσμο που δεν αφήνει καμιά ελπίδα.

Η άρνηση του Tembo να αποδεχτεί έναν κανονισμένο γάμο με την κόρη ενός κυβερνητικού αξιωματούχου ήταν, επομένως, μια βαθιά πολιτική πράξη, μια και συνιστούσε άρνηση της συνολικής πολιτισμικής και ιστορικής δομής που οικοδομήθηκε τόσο επισταμένα επί δεκαετίες από μια κυβέρνηση η οποία επιδίωκε νομιμοποίηση και εθνική ενότητα.

Η προσαρμοστική αξία της αποκλίνουσας θρησκείας στο Περού

Παρότι η θρησκεία θεωρείται συχνά συντηρητική ή αντιδραστική –ακόμη και τα κινήματα αναζωογόνησης προσπαθούν να αναβιώσουν κάποιο εξωραϊσμένο παραδοσιακό παρελθόν– μπορεί επίσης να έχει μια έντονα προσαρμοστική λειτουργία, συμβάλλοντας στην αναδόμηση της κοινωνίας σε περιόδους ραγδαίας αλλαγής. Σε ορισμένες περιπτώσεις η λειτουργία αυτή φαίνεται να αποκτά πρωτεύουσα σημασία, καθώς η θρησκεία δεν μπορεί ούτε να νομιμοποιήσει την κυρίαρχη εξουσία ούτε να αντισταθεί σε αυτή. Αυτό συνέβη και στην περίπτωση της Θρησκείας της Όμορφης Λίμνης των Σενέκα στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω. Η Εκκλησία των Αντβεντιστών της Εβδόμης Μέρας είναι μια φονταμενταλιστική χριστιανική αίρεση που στις ΗΠΑ εμφανίζει την τάση να είναι άκρως συντηρητική (η βασική της διαφορά από άλλες φονταμενταλιστικές ομάδες είναι ότι θεωρεί το Σάββατο και όχι την Κυριακή ημέρα αργίας και προσευχής). Ωστόσο, όταν αυτή μεταφυτεύτηκε στα περουβιανά βουνά, κατέστη ένας σημαντικός μηχανισμός για την προσαρμογή σε εντελώς διαφορετικές συνθήκες.

Οι Ινδιάνοι Αϊμάρα (Aymara) που ζουν στην κοινότητα Σόκα στην περιοχή της λίμνης Τιτικάκα του Περού δέχτηκαν για πρώτη φορά τις ιεραποστολές των αντβεντιστών γύρω στο 1915. Την εποχή εκείνη οι περισσότεροι Αϊμάρα ακολουθούσαν την παραδοσιακή θρησκεία της μητέρας-γης. (Είχαν υιοθετήσει από τον καθολικισμό μερικούς αγίους και την Παρθένο Μαρία, εντάσσοντάς τους στο πάνθεον των γηγενών θεοτή-

των, καθώς και ένα σύστημα πολυήμερων ετήσιων πανηγυριών (*fiestas*), που συνοδευόταν κυρίως από χορό και μεθύσι. Οι Αϊμάρα ήταν οικονομικά αυτάρκεις, μονόγλωσσοι, και οι σχέσεις τους με την τάξη των εκμεταλλευτών *mestizos*¹⁰ περιορίζονταν μόνο σε βεβιασμένες εμπορικές συναλλαγές. Οι αντβεντιστές, ύστερα από πολλά χρόνια πλήρους αποτυχίας, κατόρθωσαν να ιδρύσουν μια ιεραποστολή σ' ένα μικρό χωριό και άρχισαν να προωθούν τη θρησκεία τους ως μέρος ενός συνόλου παροχών: υγεία, εκπαίδευση και Ιησούς – με αυτή ακριβώς τη σειρά. Αντίθετα με την κοινώς παραδεκτή θεωρία, δεν ήταν οι πολιτισμικά αποκλίνοντες, αλλά οι πιο πνευματικά προσανατολισμένοι –συχνά δε αυτοί ήταν και ηγέτες της κοινότητας– που ήταν διατεθειμένοι να δοκιμάσουν το σύνολο αυτό, το οποίο στην πράξη σήμαινε αποχή από το αλκοόλ, κάποιον βαθμό προηγμένης ιατρικής βοήθειας και μορφωτικό επίπεδο που θα τους επέτρεπε να διαβάζουν τη Βίβλο και το υμνολόγιο στην ισπανική γλώσσα. Στα βόρεια της λίμνης Τίτικάκα, όπου ο αλφαριθμητισμός αποτελούσε απειλή για το σύστημα της χασιέντας¹¹ έγιναν πολλές δολοφονίες, ενώ κάηκαν και εκκλησίες των αντβεντιστών. Ωστόσο, οι πιστοί που έμεναν κοντά στη λίμνη και είχαν την χυριότητα της γης που καλλιεργούσαν δεν είχαν την ίδια αντιμετώπιση και το χειρότερο που τους συνέβη ήταν ένα περιστατικό κατά το οποίο τους έδειραν και τους έσυραν στη φυλακή. Γενικά, ο κατατρεγμός που υφίσταντο ήταν στο επίπεδο της παρενόχλησης, πράγμα που, μεταξύ των άλλων, σήμαινε ότι τους αιχμαλώτιζαν κατά τη διάρκεια των εορταστικών ημερών και διά της βίας τους ανάγκαζαν να πίνουν ώσπου να μεθύσουν. Παρότι ο κατατρεγμός ήταν σχετικά ήπιος, εντούτοις ήταν συνεχής: η μικρή ομάδα εξοβελίστηκε και οι πρώην ηγέτες της έχασαν την όποια δικαιοδοσία διέθεταν. Η κατάσταση δεν άλλαξε επί τέσσερις περίπου δεκαετίες.

Το πολιτικό σύστημα την περίοδο εκείνη βασιζόταν στην *ayllu* (αναλύθηκε στο 2ο κεφάλαιο). Ανά τους αιώνες, πολλές *ayllu* είχαν φτάσει να έχουν τόσο χαλαρή διάρθρωση, ώστε να διατηρούν τη συνοχή τους κυρίως λόγω των πολυάριθμων εορτασμών που τελούνταν σε όλη τη διάρκεια του έτους και πλήθαιναν συνεχώς. Οι εορτασμοί αυτοί αποτελού-

10. *Mestizos* σημαίνει «μιγάδες». Ο όρος χρησιμοποιείται για άτομα μικτής καταγωγής από ισπανόφωνους και ιθαγενείς προγόνους. (Σ.τ.Ε.)

11. Μεγάλο αγρόκτημα φεουδαρχικού τύπου. (Σ.τ.Ε.)

σαν τόσο το μέσο για την ανάδειξη ηγετών, καθώς διοργανώνονταν από διάφορους χορηγούς, όσο και μια αφορμή για να εμφανίζονται οι *ayllu* ως μια ενιαία κοινωνική και πολιτική ομάδα. Ωστόσο, στις αρχές της δεκαετίας του 1950, καθώς ο πληθυσμός άρχισε να ξεπερνά τη φέρουσα ικανότητα της γης για καλλιέργεια στο επίπεδο της αυτοκατανάλωσης, το σύστημα των εορτασμών, με τις τεράστιες δαπάνες που απαιτούσε από τους χορηγούς, κατέστη υπερβολικά ασύμφορο. Το 1955, υπό την καθοδήγηση ενός μηχανικού της ομοσπονδιακής κυβερνησης, μια ομάδα νέων εκσυγχρονιστών αντικατέστησε το σύστημα των *ayllu* με μια πολιτική δομή κοινοτικής βάσης που περιλάμβανε το δήμαρχο, τον αντιδήμαρχο και τα αναπληρωματικά μέλη του δημοτικού συμβουλίου. Ο ριζικός αυτός μετασχηματισμός, που σχεδιάστηκε και αποφασίστηκε με δημοκρατικά μέσα, είχε δύο σημαντικά επακόλουθα για τους λίγους οπαδούς της αίρεσης στο νησί. Πρώτον, επειδή ο δήμαρχος ήταν άμεσα υπόλογος στον επαρχιακό κυβερνήτη και ο αντιδήμαρχος στο διοικητή του περιφερειακού στρατιωτικού φυλακίου, αναπτύχθηκαν ανάμεσα στη Σόκα και στον κόσμο των *mestizos* επίσημες δίοδοι επικοινωνίας. Δεύτερον, το τέλος των *ayllu*, που είχαν κατορθώσει να διατηρήσουν τη συνοχή τους υιοθετώντας από την Καθολική Εκκλησία το σύστημα των πανηγυριών, σήμαινε την –για πρώτη φορά μετά από πολλούς αιώνες– εισαγωγή της εκκοσμίκευσης στο επίπεδο της τοπικής διακυβέρνησης. Οι αντβεντιστές, που επί τρεις γενιές είχαν υποστεί τον κατατρεγμό και τον εξοβελισμό, είχαν φροντίσει σε όλο αυτό το διάστημα να αυτομορφωθούν. Ήταν τα μοναδικά μέλη της κοινότητας που μπορούσαν να γράψουν και να διαβάσουν ιστανικά, και καθώς είχαν αγωνιστεί για το δικαίωμά τους να ασκούν τη θρησκεία τους, φτάνοντας μέχρι και στις αίθουσες του κυβερνείου στη μακρινή Λίμα, θεωρήθηκαν έμπειροι στις διαπραγματεύσεις με την εθνική γραφειοκρατία. Οι αντβεντιστές δεν άργησαν, όπως ήταν φυσικό, να αναλάβουν επίσημες και ανεπίσημες θέσεις εξουσίας στη νέα κυβερνηση της Σόκα. Οι μοναδικές τους ικανότητες τους επέτρεπαν να ενεργούν ως πολιτισμικοί διαμεσολαβητές κατ' αυτή την περίοδο της μετάβασης από μια αγροτική οικονομία αυτοκατανάλωσης σε μια εκχρηματισμένη οικονομία. Ως εκ τούτου, οι επί μακρόν περιφρονημένοι αντβεντιστές απέκτησαν το μονοπάλιο της πολιτικής εξουσίας σε πολυάριθμες κοινότητες σε ολόκληρο το περουβιανό *altiplano* (υψόπεδο). Καθώς τα σχολεία των αντβεντιστών υπερτερούν συνήθως των δημόσιων

σχολείων, η ισχύς που τους παρέχει η εκπαιδευτική τους υπεροχή μπορεί κάλλιστα να διατηρηθεί και σε μεγάλο διάστημα του μέλλοντος (Lewellen 1978, 1979).

Η μελέτη των Αϊμάρα μας δείχνει τον τρόπο με τον οποίο μια «αποκλίνουσα» θρησκεία, όπως ο προτεσταντισμός σε μια παραδοσιακή καθολική κοινωνία, μπορεί να παράσχει το πλαίσιο για τις εν δυνάμει μεταβολές που είναι απαραίτητες για την προσαρμοστική αλλαγή.

Υποδείξεις για περαιτέρω μελέτη

Aigbe, Sunday A. *Theory of Social Involvement: A Case study in the Anthropology of Religion, State and Society* (New York: University Press of America, 1993). Το βιβλίο εξετάζει τη σχέση ανάμεσα στον πεντηκοστιανό χριστιανισμό και το κράτος στη Νιγηρία. Εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο η θρησκεία και το κράτος προσαρμόζονται τόσο μέσω των συγκρούσεων όσο και της συμβίωσης στις απαιτήσεις που θέτει η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας και η δημιουργία εθνικής ταυτότητας.

Aronoff, Myron J. *Religion and Politics: Political Anthropology*, τ. 3 (New Brunswick, N.J.: Transaction Books, 1984). Μια μικρή σύλλογη από πέντε άρθρα για τη θρησκεία στις νεότερες κρατικές κοινωνίες, οι τέσσερις από τις οποίες βρίσκονται στη Μέση Ανατολή. Το πέμπτο άρθρο αποτελεί μια ιστορική εξέταση της Βίβλου στο πλαίσιο της πολιτικής παράδοσης των ΗΠΑ. Δυστυχώς, τα δύο εισαγωγικά γενικά δοκίμια, το ένα του επιμελητή Aronoff και το άλλο του κοινωνιολόγου Irving Herskovits, είναι πολύ σύντομα και δεν προσφέρουν πολλά καινούργια στοιχεία.

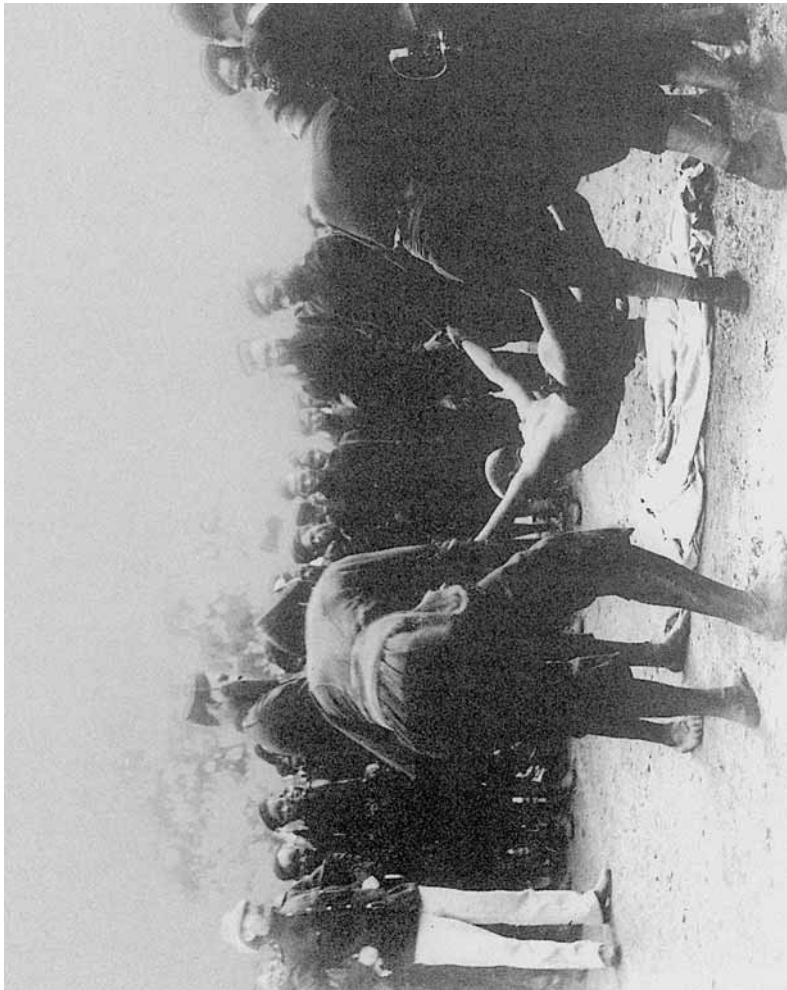
Kertzer, David. *Ritual, Politics, and Power* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1988). Για το συγγραφέα, ο πολιτικός άνθρωπος αντιδρά καλύτερα στον αυθόρυμπτο συμβολισμό απ' ό,τι στα ορθολογικά επιχειρήματα και τα αντικειμενικά γεγονότα. Το τελετουργικό είναι ο συνδετικός κρίκος που ενώνει τα κράτη και τις κοινωνίες, και ο συγγραφέας προσφέρει μια διεξοδική και άκρως ευκολοδιάβαστη μελέτη της πολιτικής τελετουργίας σε ένα φάσμα που εκτείνεται από τους Αζτέκους ώς τις ΗΠΑ. Παρότι εστιάζει κυρίως στο κοσμικό τελετουργικό, γρήγορα καθίσταται εμφανές ότι δεν είναι τόσο εύκολο να ξεχωρίσουμε το κοσμικό από το ιερό.

Packard, Randall M. *Chiefship and Cosmology: An Historical Study of Political Competition* (Bloomington: Indiana University Press, 1981). Αντίθετα με

τη συγχρονική ανάλυση του Middleton, η μελέτη της διασύνδεσης μεταξύ πολιτικής και θρησκείας στους Μπασού (Bashu) του Ζαϊρ ανήκει σε μεγάλο βαθμό στη διαδικαστική σχολή. Ο συγγραφέας όχι μόνο παρουσιάζει τις τελετουργικές λειτουργίες της φυλαρχίας στις μέρες μας, αλλά επίσης παρακολουθεί τις ιστορικές προσαρμογές που έχουν συντελεστεί κατά τον τελευταίο ενάμιση αιώνα.

Wallace, Anthony F.C. *The Death and Rebirth of the Seneca* (New York: Vintage, 1972). Μια διεξοδική ιστορία του κινήματος της Όμορφης Λίμνης των Ιροκέζων Ινδιάνων, ενός κινήματος αναζωογόνησης που βασίστηκε στα οράματα ενός προφήτη από τη φυλή των Σενέκα. Ο συγγραφέας εμβαθύνει στον πολιτισμό που αναπτύχθηκε εκείνη την εποχή στους καταυλισμούς και στη δυναμική διάδοσης και ανάπτυξης αυτής της θρησκείας.

Werbner, Richard (επιμ.) *Memory and the Postcolony: African Anthropology and the Critique of Power* (London: Zed, 1998). Από τις οκτώ μεταποικιακές μελέτες της πολιτικής στη μεσημβρινή Αφρική, οι τελευταίες τρεις εστιάζουν σε διάφορα πεντηκοστιανά κινήματα με νομιμοποιητικό αλλά και αντιστασιακό χαρακτήρα. Το βιβλίο εστιάζει στους τρόπους με τους οποίους κατασκευάζεται και χρησιμοποιείται η μνήμη.

Οι βρετανοί δομολεπούγιοι εξ αργόν οσα συγέντο το αποκλαστικό πλάισιο των αρχαιακών κουνουπιών που μελετούσαν. Στη φωτογραφία, ένας θεαγενής βασιλάς μαστηγμονεταί από ιθαγενείς που υπηρετούσαν στα αποκλασά στρατεύματα. Με την ευγενική παραχώρη της Βρετανοβρετανικής Κοραγκόδεσου (ΗΠΑ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

«Η δομή μπορεί να καταρρεύσει», έγραφε το 1968 ο F.G. Bailey, «αλλά οι άνθρωποι επιβιώνουν». Αυτό θα μπορούσε να είναι το σύνθημα για μια ολόκληρη γενιά πολιτικών ανθρωπολόγων οι οποίοι, κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, καθόρισαν την πορεία της μετάβασης από τη μελέτη των κανόνων, των αξιών και των άχρονων κοινωνικών δομών σε μια προσέγγιση επικεντρωμένη στον ανταγωνισμό, την αντιπαράθεση, την ιστορία και την αλλαγή. Το επιστημονικό παράδειγμα που αποκήρυξαν τόσο ενσυνείδητα, συχνά δε και σφοδρά, ήταν ο δομολειτουργισμός του A.R. Radcliffe-Brown, ο οποίος είχε κυριαρχήσει για περισσότερο από 20 χρόνια στη βρετανική ανθρωπολογία. Καθώς η νέα πολιτική ανθρωπολογία συνιστά, σε μεγάλο βαθμό, αντίδραση σε αυτήν τη θεωρητική κατεύθυνση, θα άξιζε να της ρίξουμε μια κριτική ματιά.

Δομολειτουργισμός

Εάν θα έπρεπε να συνοψίσουμε σε τέσσερις μόνο λέξεις ή φράσεις τη θέση του δομολειτουργισμού, τότε αυτές θα ήταν συγχρονικός, τελεολογικός, Αφρική και κλειστό σύστημα. Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται στο λεξικό Webster, ο όρος «συγχρονικός» «αφορά στο πλέγμα των γεγονότων που υφίστανται σε μια ορισμένη χρονική περίοδο, ανεξάρτητα από το προηγούμενο ιστορικό πλαίσιο». Ευνοϊκά διακείμενοι απέναντι σ' αυτό τον ορισμό θα ήταν αναμφίβολα οι επικριτές του δομολειτουργισμού, που διαμαρτύρονταν συνεχώς ότι οι κοινωνίες είχαν αποκοπεί από το ιστορικό τους πλαίσιο και αντιμετωπίζονταν σαν να ήταν στατικές επί